

สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด วัดผาลาดสภาคามีเขียงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่¹

อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

คณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยศิลปากร

อิสระชัย บุรณะอรรจน์

นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

หอพระเจ้าน้ำตกวัดผาลาดสภาคามี เขียงดอยสุเทพ เป็นอาคารที่สำคัญที่เป็นส่วนหนึ่งของ
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเส้นทางนมัสกาลพระบรมธาตุดอยสุเทพ ด้วยตำแหน่งที่สร้างอยู่ใต้เพิงผาริมน้ำตก
ผาลาดที่มีเอกลักษณ์ทางธรรมชาติที่โดดเด่น และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญ
จากเพิงผาที่มีประวัติศาสตร์มุขปาฐะ และประวัติศาสตร์จดบันทึกได้กล่าวว่าเป็นที่พำนักของฤาษี และ
พระภิกษุทั้งหลายมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์ล้านนา

ต่อมาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 มีการสร้างอาคารรูปแบบพม่าสมัยอาณาจักรนพบุรีราชอาณาจักร เป็นอาคาร
ก่ออิฐ รูปด้านหน้าเป็นวงโค้ง 5 ช่อง และมีการประดับตกแต่งด้วยศิลปกรรมแบบพม่า จากการศึกษา
ยังพบว่าภายในอาคารเคยประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน และพระพุทธรูป
นั่งปางมารวิชัยอีก 4 องค์ แต่ทว่าเมื่อพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพานดังกล่าวได้สูญหาย
ไป และแม้ว่าอาคารได้พังทลายลง ก็ยังมีการซ่อมแซม และสร้างพระพุทธรูปเพิ่มเติมอีกในภายหลัง
ทำให้หลักฐานทางโบราณคดี และซากมรดกทางสถาปัตยกรรมของอาคารมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด วัดผาลาดสภาคามี เขียงดอยสุเทพ
จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อการสื่อความหมาย และการอนุรักษ์” โดยอาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสระชัย บุรณะอรรจน์ โดยมีพระอาจารย์มหา
สง่า ชีร์ส่วโร เจ้าอาวาสวัดผาลาด และผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ราชวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา

ข้อมูลเบื้องต้น

“วัดผาลาด” ตั้งอยู่บนเส้นทางเดินจากเมืองเชียงใหม่ไปแสวงบุญวัดพระบรมธาตุดอยสุเทพ สันนิษฐานว่าถูกบุกเบิกมาอย่างยาวนาน ดังสะท้อนให้เห็นในตำนานต่างๆ หากแต่กลายเป็นเส้นทางที่พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาได้ใช้มาตั้งแต่รัชสมัยพญากือนาเป็นอย่างดี โดยเส้นทางเริ่มต้นจากเวียงเชียงใหม่ทาง “ประตูสวนดอก” ประตูเมืองด้านทิศตะวันตก ผ่านหน้า “วัดบุพผาราม” หรือ “วัดสวนดอกไม้” ซึ่งอยู่ในพระราชอุทยานของพญากือนา จากนั้นเดินมุ่งหน้าไปยังดอยสุเทพที่อยู่เบื้องหน้า และจะเริ่มเดินขึ้นตามลาดเขาที่มีความคดเคี้ยวและลาดชันมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นที่น่าสนใจว่าเส้นทางดังกล่าวในสมัยพญากือนานั้นคงมีสภาพที่แตกต่างไปจากปัจจุบันอย่างมาก เนื่องจากในเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า พญากือนาได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่เกิดปาฏิหาริย์แยกออกมาจากพระบรมสารีริกธาตุพระสุมนเถระได้อัญเชิญมาจากเมืองบางขลัง ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุองค์หนึ่งพระองค์โปรดฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่เจดีย์ใหญ่แห่งวัดสวนดอกไม้ ส่วนพระบรมสารีริกธาตุอีกองค์ให้อัญเชิญขึ้นหลังช้างทรงเพื่อเสี่ยงทายทำเลที่จะประดิษฐาน ซึ่งผลลัพธ์ของการเสี่ยงทายชัยภูมิประดิษฐานก็คือ “วัดพระบรมธาตุดอยสุเทพ” นั่นเอง และเส้นทางของขบวนอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวก็คือเส้นทางวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง โดยมีวัดผาลาดเป็นจุดพักกลางทางเป็นแหล่งให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่เดินเท้าขึ้นไปแสวงบุญได้คลายความเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางด้วยเป็นตำแหน่งที่มีน้ำตกไหลรินตลอดทั้งปี จึงมีการสร้างบ่อน้ำซับเพื่อเป็นบ่อน้ำบริโภคและศาลาสำหรับพักผ่อน และมีการสร้างวิหาร และเจดีย์ขึ้นมาเพื่อเป็นที่สักการบูชาสำหรับผู้แสวงบุญ

จากเส้นทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อจิตวิญญาณชาวล้านนาในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อครุบาทเจ้าศรีวิชัยได้ร่วมกับผู้มีจิตศรัทธาตัด “ถนนห้วยแก้ว” มุ่งขึ้นดอยสุเทพโดยตรง ในปีพ.ศ. 2473 ทำให้มีการใช้สอยเส้นทางเดินอันเก่าแก่นี้ลดลง อันเป็นเหตุแห่งความรุ่งโรย จนพุ่มไม้ใบหญ้าของป่าอันอุดมต่างเติบโตใหญ่เบียดให้เส้นทางยิ่งแคบลงจนบางตำแหน่งเป็นป่ารกชัฏ และเมื่อมีการสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในทศวรรษที่ 2500 หันออกสู่ถนนห้วยแก้วยิ่งทำให้มีการพัฒนาพื้นที่ฝั่งถนนห้วยแก้วมากขึ้น เส้นทางวัฒนธรรมดั้งเดิมยิ่งถูกลืมเลือนไป คงกลายเป็นเพียง “ถนนสุเทพ” ที่รู้จักกันในนามของ “ถนนหลังมอฯ” ในการรับรู้ของผู้คนเท่านั้น และแม้ว่าจะยังคงมี “ประเพณีเตียวขึ้นดอย” ซึ่งหมายถึงการเดินเท้าขึ้นไปนมัสการพระบรมธาตุดอยสุเทพในวันวิสาขบูชา หากแต่เส้นทางการเดินนั้นเปลี่ยนไปใช้เส้นทางถนนที่ตัดใหม่แทนเส้นทางการเดินเท้าเดิมที่มีความลาดชันและรกชัฏ

อย่างไรก็ตาม การเดินทางขึ้นดอยสุเทพผ่านทางเส้นทางวัฒนธรรมดั้งเดิมครั้งท้ายๆ ของบุคคลสำคัญเท่าที่บันทึกไว้ในหลักฐานภาพถ่ายเก่า คือ การตรวจราชการมณฑลพายัพของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากมีการสร้างพลับพลาประดับเจดีย์ตรงลานด้านข้างวิหารวัดผาลาด และคงมีการสร้างพลับพลาประทับเพื่อผ่อนคลายอิริยาบถ ณ ที่แห่งนี้ด้วย เนื่องจากภาพถ่ายดังกล่าวแสดงภาพผู้คนจำนวนมากยืนรับเสด็จโดยหันหน้ามายังน้ำตกผาลาด ทำให้ทราบว่าเส้นทางเสด็จนั้นได้เดินทางขึ้นมาตามเส้นทางเดิมแล้วจึงข้ามสะพานข้ามน้ำตกผาลาดตรงหอพระเจ้าฯ เพื่อเข้าไปยังมณฑลพิธี และพลับพลาประทับ (ดูภาพที่ 1)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดผาลาด

“วัดผาลาด” นอกจากจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของเส้นทางวัฒนธรรมดั้งเดิมบนเส้นทางนัมสการ พระบรมธาตุดอยสุเทพในอดีตแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของผังบริเวณวัดผาลาดแล้วจะเห็นความงดงามที่แสดงออกถึงความศรัทธาในพุทธศาสนา และความชาญฉลาดของผู้สร้างสรรค์ เนื่องจากสามารถสถาปัตยกรรมให้แทรกตัวอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน แต่ทว่าตอบโจทย์ตามความต้องการใช้สอย จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของวัดผาลาดนั้น ผู้ศึกษาใช้หลักฐานจากภาพถ่ายประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่าผังบริเวณดั้งเดิมของวัดประกอบด้วย “วิหารโถงหลังคาทรงจั่ว” ซึ่งสภาพปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงไปแล้วเป็นอาคารทรงโรง นอกจากนี้ยัง “บ่อน้ำ” ซึ่งใช้เป็นแหล่งน้ำซับที่ไหลมาจากใต้ดินสำหรับการบริโภค มีการสร้างอาคารคลุมที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยอาณาจักรมอญเช่นเดียวกับหอพระเจ้าริมน้ำตัก จึงสันนิษฐานว่าอาคารคลุมบ่อน้ำดังกล่าวคงถูกสร้างขึ้นพร้อมๆ กับหอพระริมน้ำตักผาลาด “สะพานข้ามน้ำตักผาลาด” ปัจจุบันคงเหลือเพียงตอม่อสะพานซึ่งก่อด้วยอิฐ และพนักสะพานบางส่วน และ “สะพานข้ามลำเหมือง” ที่มีการจัดการน้ำให้แยกออกจากน้ำตักผาลาดลงไปหล่อเลี้ยงพื้นที่ตอนล่างทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของดอยสุเทพ โดยสะพานข้ามลำเหมืองนี้ยังคงสภาพของโครงสร้างค่อนข้างสมบูรณ์ และเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ทราบถึงรูปแบบของสะพานข้ามน้ำตักผาลาด และองค์ประกอบที่จะขอลงกล่าวถึงสุดท้าย คือ “หอพระเจ้าริมน้ำตักผาลาด” ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

จากประวัติศาสตร์ยุคตำนานที่กล่าวถึง “น้ำตักผาลาด” ในฐานะ “ภูมิลักษณะที่แปลกตา” อันเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูเขาคักคี่สิทธิ์” อันเป็นสิริมงคล และสร้างสิทธิธรรมแก่พรญาภมรในกาการสร้างเวียงเชียงใหม่ กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Supernatural) เป็นที่พึ่งหนึ่งของมนุษย์ในอดีตที่มีคำถามต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และการแสวงหาสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอันทำให้เกิดสภาวะความเชื่อมั่นจากความไม่มั่นคงในชีวิตนานัปประการ จากความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้นทำให้บรรพชนในแทบจะทุกแห่งได้ให้สร้างภาพลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติขึ้นภายในจิตใจของเขา และเป็นที่น่าสนใจว่ามนุษย์ในบรรพกาลในทุกแห่งที่ต่างเชื่อกันว่า “ภูเขา” เป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเหล่านั้น

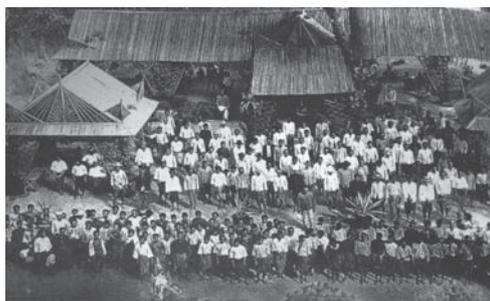
ตำนานสำคัญที่กล่าวถึงน้ำตักผาลาด คือ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก สรุปลงความได้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเวไนยสัตว์มาถึงยังน้ำตักผาลาด และได้แสดงธรรมเทศนาแก่นักพรตฤๅษี อีกทั้งชาวลัวะทั้งหลายที่เป็นเจ้าของดั้งเดิมของพื้นที่ อีกทั้งพระองค์ได้ประทับรอยพระพุทธรูป และมีพุทธทำนายถึงพื้นที่เบื้องหน้าทางทิศตะวันออกของดอยอ้อยช้าง และน้ำตักผาลาดว่าจะเป็นชัยภูมิที่สร้างจะมีการบ้านแปงเมืองอันรุ่งเรือง ซึ่งหมายถึงเมืองเชียงใหม่ นั่นเอง ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภูมิลักษณะที่งดงามของน้ำตักผาลาด รวมไปถึง “มุมมองที่ยิ่งใหญ่ (Great Vista)” ที่สามารถมองเห็นแอ่งเชียงใหม่ที่อยู่เบื้องหน้าด้านตะวันออกของดอยสุเทพได้อย่างพอเหมาะพอดี อันนำไปสู่การวางผังสร้างเมืองเชียงใหม่ที่เชื่อมโยงเอาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาเป็นสิทธิธรรมในฐานะของชัยมงคล จนผู้นิพนธ์ตำนานพระเจ้าเลียบโลกต้องนำเอา “ที่ตั้ง (Location)” ดังกล่าว มารจนาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราว

ที่ผูกโยงเอาสถานที่ และเมืองสำคัญที่มีความสัมพันธ์กันในอดีต รวมทั้งการสร้างภาพลักษณ์ของเมือง
เชียงใหม่ที่จะเป็นเมืองที่รุ่งโรจน์ตามพุทธทำนาย นอกจากนี้ยังมีตำนานที่กล่าวถึงว่าผาลาดทำหน้าที่
เป็นที่พำนักของผู้ทรงคุณอันวิเศษอีกด้วย

น้ำตก และวัดผาลาดแห่งนี้คงจะมีบทบาทขึ้นมากในหน้าประวัติศาสตร์ในราวรัชกาลพระยา
นาผู้เป็นธรรมิกราชาของล้านนาที่ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเจ้าที่กระทำปาฏิหาริย์แยกออกมา
จากพระธาตุอีกองค์หนึ่งที่พระสุมนเถระเจ้าได้อัญเชิญมาจากพระเจดีย์เมืองบางขลัง โดยเส้นทาง
อัญเชิญนั้นต้องผ่านน้ำตกผาลาดเพื่อเดินทางต่อไปยังพระบรมธาตุดอยสุเทพ และเส้นทางแสวง
บุญเส้นทางนี้ก็เป็นเส้นทางที่พุทธศาสนิกชนล้านนา และเมืองใกล้เคียงได้ใช้เดินทางขึ้นไปเพื่อสักกา
ระพระบรมสารีริกธาตุที่จุดแวะพักกลางทางที่น้ำตกผาลาดจึงได้มีการสร้างเสนาสนะต่างๆ ขึ้นเพื่อ
อำนวยความสะดวกแก่พุทธบริษัทที่เดินทางขึ้นไปแสวงบุญ ซึ่งในความเชื่อทางศาสนาได้เชื่อว่าการ
ก่อสร้างเสนาสนะต่างๆ เพื่อให้ผู้คนได้พักพิงยามจาริกแสวงบุญผู้ที่อุปถัมภ์การก่อสร้างย่อมได้อานิสงส์
ผลบุญตามไปด้วย นอกจากนี้ยังมีประวัติศาสตร์มุขปาฐะที่บอกเล่ากันว่า แต่เดิมตรงบริเวณหอพพะเจ้า
เคยเป็นถ้ำจึงเป็นที่บำเพ็ญพรตของฤาษี และเคยถูกใช้เป็นที่พักของผู้ต่อต้านพม่ายามที่พม่าเข้า
มาปกครองล้านนา ทำให้มีการอุดปิดปากถ้ำและสร้างหอพพะเจ้าริมน้ำตกในบริเวณปากถ้ำดังกล่าว
ในเวลาต่อมา

ในปัจจุบัน วัดผาลาดมีโบราณสถานที่ยังหลงเหลือเป็นโบราณสถานของชาติประกอบด้วย “ห
พระเจ้าริมน้ำตกผาลาด” “บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” “พระวิหาร” และ “พระเจดีย์” และอยู่ภายใต้การ
ปกครองของพระมหา สง่า ธีรสวโร เจ้าอาวาส

ภาพที่ 6: ภาพประวัติศาสตร์การเสด็จตรวจราชการ ภาพที่ 6: มุมมองจากบนเนินเขาด้านหลังหอพพะเจ้า
มณฑลพายัพของสมเด็จพระยาดำรงราชานุ ริมน้ำตก แลเห็นข้าราชการ และประชาชนยืนรอรับ
ภาพ พ.ศ. 2441

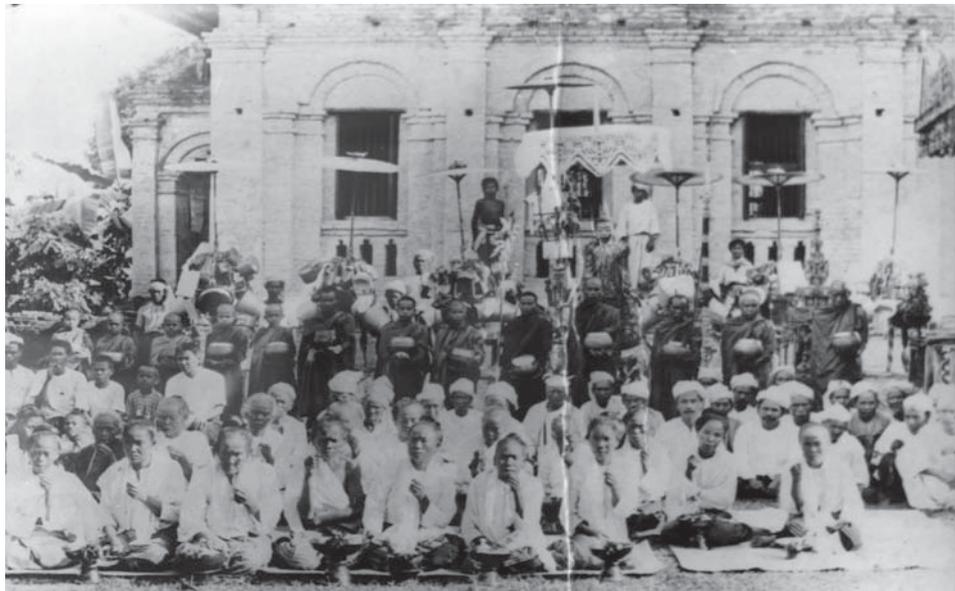
เสด็จหันหน้ามาทางหอพพะเจ้าริมน้ำตก แสดงว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกำลังเสด็จข้ามสะพานข้าม
ไปยังพลับพลารับเสด็จ

หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด

จากภาพประวัติศาสตร์เหตุการณ์สมเด็จพระยาตากสินมหาราชในการเสด็จตรวจราชการในปี พ.ศ. 2441 เพื่อเตรียมการปฏิรูปการปกครองเพื่อยกเลิกระบบเมืองประเทศราช และจัดตั้งเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลในปัจจุบัน (ดูภาพที่ 2) จากภาพประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงระบุได้ว่า หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาดแห่งนี้ต้องสร้างก่อน พ.ศ. 2441

นอกจากนี้ จากการสืบค้นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ร่วมบริบทกับกรณีศึกษา ยังพบภาพถ่ายประวัติศาสตร์เหตุการณ์ฉลองที่วัดป่าเป้าได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างอุโบสถ ในปีพ.ศ. 2449 โดยภาพถ่ายดังกล่าวถ่ายด้านหน้า “คูหาวิหาร” ซึ่งอยู่ระหว่างการก่อสร้างยังไม่ได้ฉาบปูน (ดูภาพที่ 3) ซึ่งอาคารคูหาวิหารดังกล่าวเป็นอาคารที่มีรูปแบบ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกับหอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด จนทำให้สันนิษฐานได้ว่าหอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาดถูกสร้างขึ้นจากช่างฝีมือกลุ่มเดียวกัน และสันนิษฐานว่าสถาปนิกชาวไทย และคงสร้างก่อนหน้าปี พ.ศ. 2441 ไม่นานนัก เพราะยังสืบทอดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไปในการก่อสร้างคูหาวิหารที่วัดป่าเป้า ซึ่งภาพถ่ายประวัติศาสตร์ถูกบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2449 จึงสรุปได้ว่า หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาดนั้น ต้องถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 6: ภาพประวัติศาสตร์การฉลองในโอกาสได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างพระอุโบสถวัดป่าเป้า ในปี พ.ศ. 2449 จากภาพอาคารยังก่อสร้างไม่เสร็จโดยยังไม่ได้ฉาบผิว จากไวยากรณ์ทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่มีลักษณะที่เหมือนกับหอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด จึงทำให้สันนิษฐานว่าผู้สร้างเป็นช่างฝีมือกลุ่มเดียวกัน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมหอพระเจ้าริมน้ำตกลาต

จากทำเลที่ตั้งของหอพระเจ้าริมน้ำตกลาตแสดงถึงการเลือกใช้ลักษณะทางภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่โดดเด่นของหน้าผาน้ำตกภูเขาหินแกรนิตมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ โดยก่อโครงสร้างหลักซึ่งก่อด้วยอิฐลงบนก้อนหิน และเพิงผาริมลำธารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นับเป็นการแสดงออกของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความโดดเด่นอย่างยิ่ง

สำหรับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นลักษณะ “สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมพม่าสมัยอาณาจักร” แต่ทว่าช่างผู้สร้างก็ไม่จำเป็นต้องเป็นชนชาติพันธุ์พม่า เนื่องจากในทางการออกแบบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปะที่งดงามย่อมส่องทางแก่กันและถูกใช้เป็นแรงบันดาลใจของสถาปนิกฝีมือมาโดยตลอด ในที่นี้จึงพบว่าวัดที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพม่าจำนวนมากในเมืองเชียงใหม่ และเมืองอื่นๆ ในล้านนา แต่ก็ไม่ได้สร้างโดยชนชาติพันธุ์พม่าทั้งหมด อาทิเช่น วัดป่าเป้าเป็นวัดของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทใหญ่ วัดหนองคำเป็นวัดของกลุ่มชนชาติพันธุ์ปะโอ เป็นต้น

สำหรับโครงสร้างของอาคารทั้งส่วนที่เป็นฐานราก และพื้น และตัวอาคารใช้โครงสร้างการก่ออิฐเป็นโครงสร้างหลัก ด้านหน้าอาคารก่ออิฐขึ้นเป็นเสาเอ็นขนาด 34 x 55 เซนติเมตร จำนวน 6 ต้น และมีผนังรับน้ำหนักหนา 55 เซนติเมตร ก่อประกับติดกับเสาอิงดังกล่าวเพื่อรับโครงสร้างวงโค้งของช่องเปิด (Void) ด้านหน้าอาคาร 5 ช่องเสา ซึ่งช่องกลางทำหน้าที่เป็นช่องประตูทางเข้าอาคาร และช่องเปิดอีก 6 ช่องเป็นช่องแสงที่ยาวลงมาจรดระดับพื้นของอาคาร

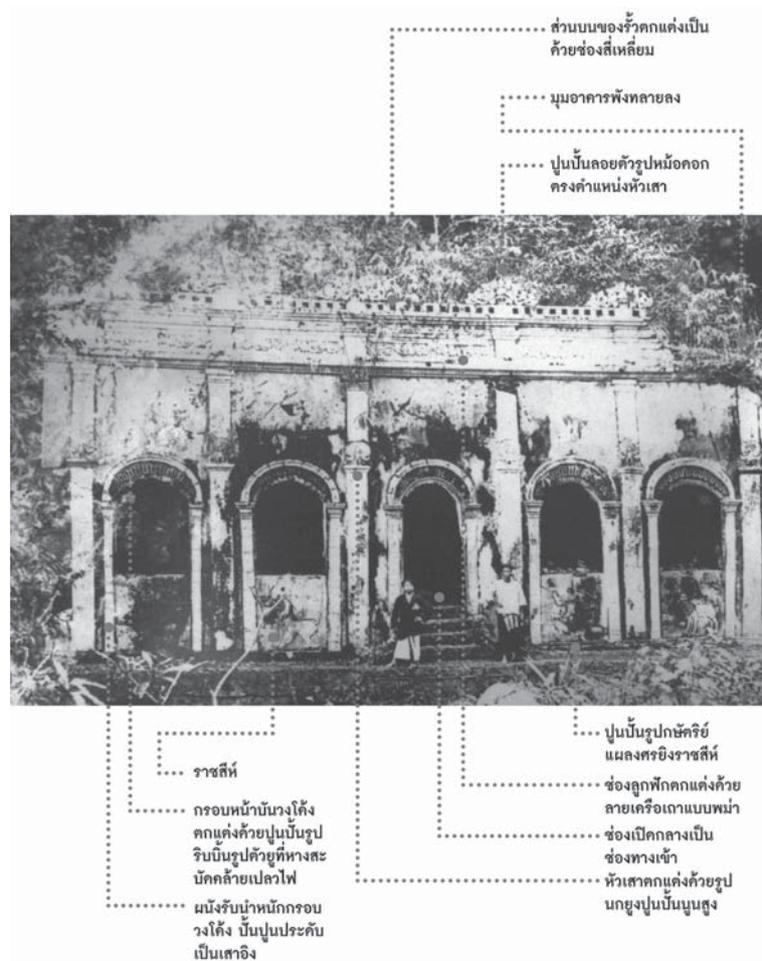
จากการศึกษาสถาปัตยกรรมพม่าสมัยอาณาจักร รวมทั้งการศึกษาภาพถ่ายเก่า และการวินิจฉัยโครงสร้างเสาก่ออิฐของอาคารหอพระเจ้าหลังนี้ ทำให้สันนิษฐานว่า โครงสร้างหลังคาของอาคารนั้นควรเป็นหลังคาราบ (Flat Roof) โดยใช้โครงสร้างคานไม้ และก่ออิฐทับ 3 ชั้น แล้วจึงฉาบปูนบนผิวหน้า ซึ่งเป็นที่มาของน้ำหนัก และเกิดปัญหาน้ำซังเนื่องจากตัวอาคารตั้งอยู่ท่ามกลางป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง และรั้วซึมเข้ามาภายในอาคาร

การประดับตกแต่งอาคารในส่วนต่างๆ เป็นงานปั้นปูนทั้งในลักษณะงานปูนปั้นนูนสูง และงานปูนปั้นลอยตัว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ สำหรับผนังก่ออิฐที่ประดับกับเสาอิงปั้นปูนขึ้นในลักษณะของเสาอิงเพื่อรองรับกรอบวงโค้งของช่องเปิด (Void) อาคาร ด้านล่างของช่องเปิด (ยกเว้นช่องกลางที่ใช้เป็นทางเข้าอาคาร) ในระดับพื้นของอาคารตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูง รูปกษัตริย์แผลงศรยิง พญาราชสีห์ซึ่งเป็นตำนานของชาวไทใหญ่ เหนือขึ้นไปในกรอบหน้าบันวงโค้งตกแต่งด้วยลายปูนปั้นเป็นแถบรับปั้นรูปตัวยูที่ปลายสลับคล้ายเปลวไฟ หรือใบผักกาด สำหรับเสาเอ็นที่เป็นเสาโครงสร้างของอาคารก็มีการฉาบปูนเน้นให้เห็นเสาที่ชัดเจนขึ้น บนตัวเสาระดับเดียวกันกับจุดบนสุดของวงโค้งของช่องเปิดทำเป็นบัวหัวเสาและตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูงรูปนกยูง ซึ่งเป็นรูปแบบการตกแต่งที่สำคัญอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตกทอดมาจากสมัยราชวงศ์คองบอง ซึ่งนับตั้งแต่เดิมของนกยูงที่ถูกใช้อย่างแพร่หลายในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นหมายถึงสัญลักษณ์ของราชวงศ์คองบอง อย่างไรก็ดี ในวัฒนธรรมล้านนาก็นิยมใช้รูปนกยูงในฐานะของสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ด้วย เสาเอ็นของอาคารที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างรับน้ำหนักหลังคาของอาคารสิ้นสุดอยู่ในแนวคานบนที่ตกแต่งด้วยลวดบัว

เหนือขึ้นไปคือกำแพงล้อมหลังคา (Parapet) ซึ่งแบ่งเป็นห้องด้วยเสาแนวเดียวกับเสาเอ็นของอาคาร และบนหัวเสาตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูงรูปหม้อปुरुณฆฎะ ส่วนหัวเสามุมอาคารทั้งสี่มุมตกแต่งด้วยงานปูนปั้นลอยตัวรูปนรสิงห์ ที่มีลำตัวสองตัวแต่ร่วมหัวเดียวกัน ซึ่งนิยมใช้ตกแต่งตรงมุมของอาคารหรือเจดีย์ศิลปะพม่า เนื่องจากเป็นรูปทรงที่เป็นสามมิติซึ่งมองเห็นรอบด้าน

นอกจากนี้ ยังมีท่อระบายน้ำฝนดินเผาเคลือบสีน้ำตาลาลอยู่ตรงตำแหน่งกึ่งกลางของเสาของกำแพงหลังคา ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ 1 ท่อ ตรงผนังด้านตะวันตกของอาคาร (ดูภาพที่ 7) ซึ่งท่อระบายน้ำดังกล่าวยังถูกใช้กับคูหาวิหารที่วัดป่าเป้าด้วย (ดูภาพที่ 5) สำหรับตรงช่องลูกฟูกของกำแพงล้อมหลังคาตกแต่งด้วยปูนปั้นเครือเถาแบบพม่าสมัยอาณาจักรมอญ ซึ่งยังพบลายตกแต่งดังกล่าวหล่นลงมาจากการที่อาคารพังทลายไม่ไกลจากตัวอาคารมากนัก (ดูภาพที่ 6)

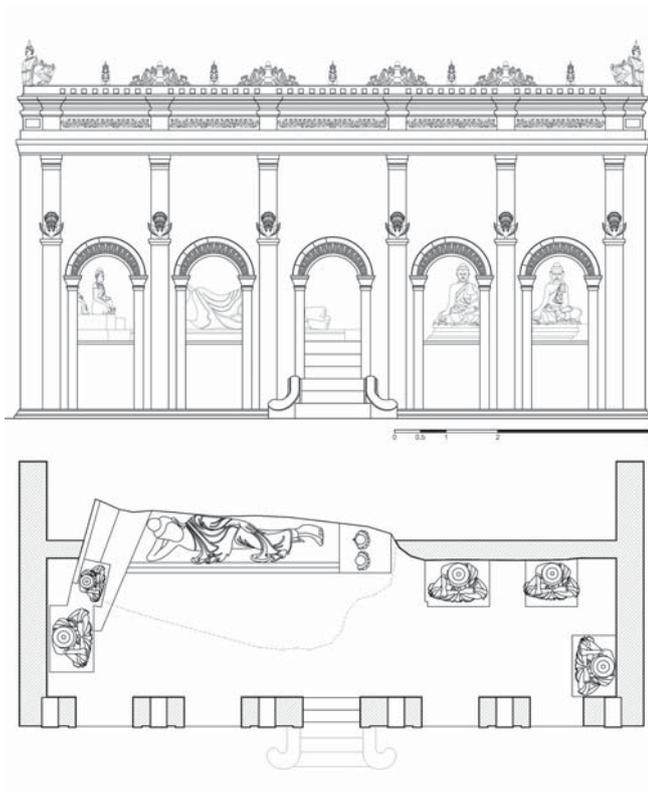
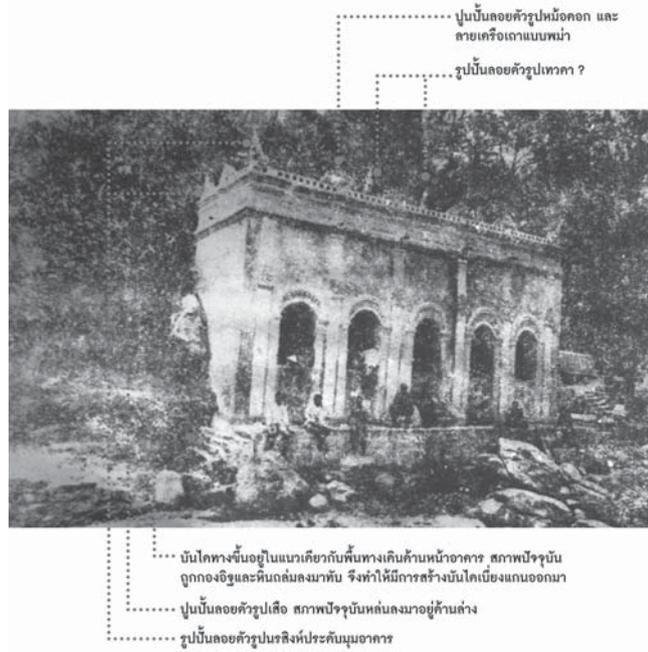
ภาพที่ 6: แสดงรูปด้านหน้าของหอพระเจ้าริมหน้าต่างผลาด แลเห็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมทางด้านหน้าของอาคารอย่างชัดเจน

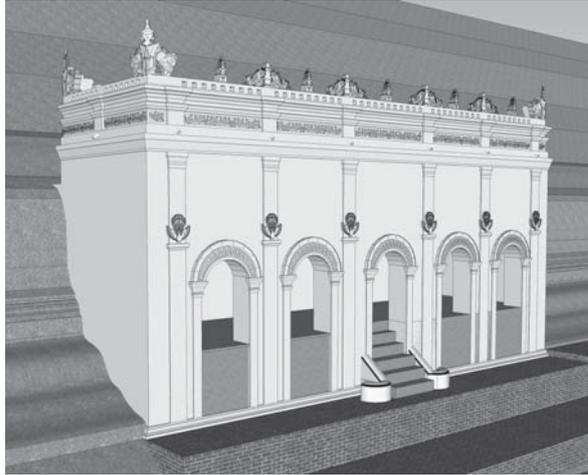
308 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 7: แสดงรูปด้านหน้าของ
หอพระเจ้าวิมลน้ำตกผาลาด แลเห็น
องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
ทางด้านหน้าของอาคารอย่าง
ชัดเจน

ภาพที่ 8: รูปด้านหน้าแบบ
สันนิษฐานหอพระเจ้าในสภาพ
สมบูรณ์ และแผนผังอาคารใน
สภาพสมบูรณ์

ภาพที่ 9: ภาพสามมิติแบบสันนิษฐาน

ปฏิมากรรมพระพุทธรูป และองค์ประกอบประดับตกแต่ง

นอกจากสถาปัตยกรรมที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สถาปัตยกรรมภายในหอพระเจ้าฯ ยังมีพระพุทธรูปที่ประดิษฐาน 11 องค์ และสูญหายไป 1 องค์ โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ 1) พระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน 2) พระพุทธรูปปางมารวิชัย 3) พระอัครสาวก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน ไม่ปรากฏร่องรอยใดๆ หลงเหลืออยู่ รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก็ไม่มีผู้ใดทันเห็นพระพุทธรูปองค์นี้ ยกเว้นแท่นแก้วฝังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐฉาบปูน และประดับกระจกสีชาวลั่นน้ำเงิน และปลายแท่นแก้วด้านขวามือจะมีแท่นแก้วที่ประดิษฐานรูปพระอัครสาวก จากประจักษ์หลักฐานข้างต้นทำให้ทราบว่าแท่นแก้วดังกล่าวเคยประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพานซึ่งได้สูญหายไปแล้ว และสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปสมัยคองบองซึ่งนิยมแกะสลักจากไม้ และหินอ่อน ซึ่งแนวความคิดเรื่องการประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปรินิพพานตรงถ้ำ หรือเพิงผายังเป็นที่นิยมในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยใหญ่อีกด้วย ดังมีการสร้างพระพุทธรูปปางดังกล่าวจำนวนมากที่ถ้ำเชียงดาว เป็นต้น

2. พระพุทธรูปปางมารวิชัย ที่ประดิษฐานภายในหอพระแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ พระพุทธรูปดั้งเดิม มีจำนวน 4 องค์ และพระพุทธรูปใหม่จำนวน 5 องค์ สำหรับพระพุทธรูปดั้งเดิมมีพุทธศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลศิลปะพม่าสมัยราชวงศ์คองบอง ประทับนั่งปางมารวิชัยแบบขัดสมาธิเพชร ห่มจีวรเป็นจีวรแบบผ้าจริง และปั้นเป็นชายผ้าจีวรมาวางพาดตก และปล่อยชายมาคลุมแท่นแก้วด้านหน้า สำหรับพระพุทธรูปดั้งเดิมนั้นมีทั้งสิ้น 5 องค์ คือ พระพุทธรูปองค์ที่ 1 2 3 4 5 และมีพระพุทธรูปปูนปั้นใหม่อีก 4 องค์ พระพุทธรูปองค์ที่ 6 7 8 9 (ดูภาพที่ 12 ซึ่งพระพุทธรูปดังกล่าวแม้ว่าจะเป็นพระที่ปั้นขึ้นใหม่แต่ก็พยายามเลียนแบบพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปที่มีอยู่เดิม

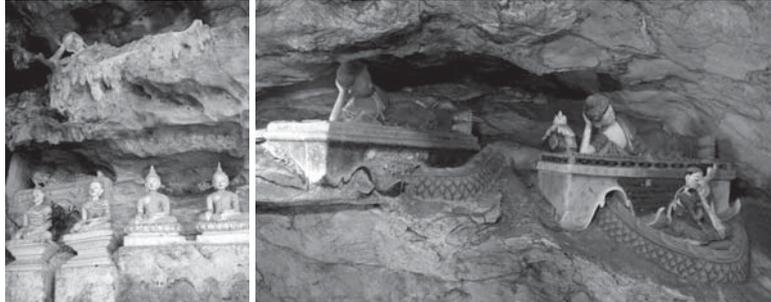

3. พระอัครสาวก ปัจจุบันหลงเหลืออยู่สององค์ และไม่แน่ใจว่าในอดีตจะมีรูปปั้นพระสาวกมากกว่านี้หรือไม่ แต่จากธรรมเนียมการก่อสร้างพระพุทธรูปปางปรีณิพพานของพม่า และรัฐฉาน (ดูภาพที่ 9) รวมทั้งล้านนาในอดีต จะนิยมสร้างรูปพระสาวกจำนวนมากตามที่กล่าวไว้ในเหตุการณ์ยามเมื่อพระพุทธองค์ปรีณิพพาน ซึ่งในศิลปะพม่าในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นิยมสร้างพระอัครสาวกทั้ง 2 องค์ คือ พระโมคคัลลาน และพระสารีบุตรนั่งอย่างสรววมในท่านั่งพับเพียบ โดยรูปปั้นสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์ คือ พระสารีบุตร และพระสาวกเบื้องซ้ายของพระองค์ คือ พระโมคคัลลาน โดยรูปปั้นพระสารีบุตรจะปั้นอยู่ในท่าทางของการสดับฟัง ในขณะที่รูปปั้นพระโมคคัลลานจะอยู่ในท่าประนมมือ

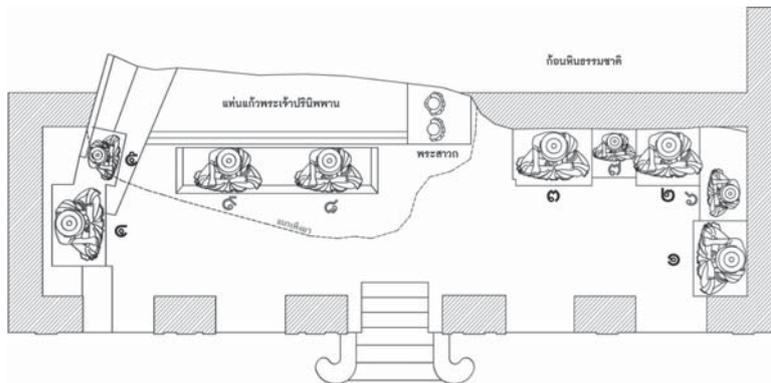
นอกจากพระพุทธรูปที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีงานปูนปั้นลอยตัว และปูนปั้นนูนสูงเหลือส่วนหนึ่งตั้งมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ “*ปูนปั้นลอยตัวรูปเสือ*” ซึ่งปั้นอยู่บนก้อนหินทางด้านตะวันออกหรือซ้ายมือของอาคาร ดังปรากฏอยู่ในภาพถ่ายประวัติศาสตร์ของอาคาร (ดูภาพที่ 1: ภาพขวา) อย่างไรก็ดี รูปปั้นเสื่อดังกล่าว อาจมีเหตุผลมาจากการแก้ปัญหาความไม่คงทนของก้อนหินธรรมชาติที่ไหลขึ้นมาจากผนังด้านหลังของอาคาร หรืออาจมีความหมายทางสัญลักษณ์ที่เชื่อมต่อกับป็นกษัตริย์ของผู้ก่อสร้าง หรือผู้บูรณปฏิสังขรณ์อาคาร ซึ่งอาจจะเป็นครุบาเจ้าศรีวิชัย¹⁸ ก็เป็นไปได้

ภายในอาคารทางซ้ายมือมีงาน “*ปูนปั้นนูนตัวรูปเทวดา*” (ดูภาพที่ 16) ประดับบนหินธรรมชาติเป็นรูปปั้นรูปเทวดาทรงเครื่องทรงแบบพม่าอยู่ในท่วงท่าของการเหาะ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า การเขียนหรือการปั้นรูปเทวดาเหาะตามจารีตนั้นจะแสดงออกด้วยการแสดงท่าทางหันด้านข้างและยกขาด้านหลังหักขึ้น ซึ่งรูปปั้นเทวดาพม่าองค์นี้นอกจากจะแสดงท่าทางตามจารีตในการแสดงออกทางศิลปะดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้สร้างสรรคยังปั้นให้เทวดามีปีกเช่นเดียวกับรูปเทวดาและตะวันตก (คิวปิด) ซึ่งเป็นรูปแบบที่แพร่หลายในงานศิลปกรรมพม่า และแพร่หลายมายังดินแดนล้านนาในอดีตด้วย

นอกจากนี้ บนผนังด้านหน้าของอาคารใต้ช่องเปิดวงโค้งมีการประดับด้วย “*ปูนปั้นนูนตัวรูปกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา*” ส่วนผนังด้านทิศตะวันตก หรือด้านขวามือมี “*ปูนปั้นนูนตัวรูปกระต่าย*” (ดูภาพที่ 20) โดยจารีตในการแสดงรูปสัตว์ของล้านนามีหลายนัยด้วยกัน เช่น นักชัฏประจำปีเกิดของผู้สร้าง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม “*รูปกระต่าย*” ดังกล่าวอาจจะหมายถึง “*ปีเถาะ*” ก็ได้ แต่ทว่าการปั้นรูปกระต่ายไว้ทางขวามือ หรือด้านตะวันตกของอาคาร อาจแสดงความหมายของ “*พระจันทร์*” จึงสันนิษฐานว่าผนังด้านตะวันออก หรือขวามือก็ควรมี “*รูปปั้นนูนกบ*” อันแสดงความหมายถึง “*พระอาทิตย์*” ด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนของอาคารที่มีการตกแต่งด้านหน้าอาคารที่หันทางด้านทิศตะวันออกด้วยรูปนูนกบ และด้านหลังของอาคารที่หันด้านทิศตะวันตกด้วยรูปกระต่าย เช่น วิหารของวัดศาลาด (ดูภาพที่ 20) และสำหรับตัวอย่างการประดับฝังซุ้มด้วยรูปนูนกบ และขวามือด้วยรูปกระต่าย เช่น งานปูนปั้นประดับเสาของซุ้มโขงพระเจ้าวัดขุนคองหลวง อ.หางดง (ดูภาพที่ 21) เป็นต้น

ภาพที่ 10: ถ้ำเชียงดาวมีการสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ และปรีณิพพานบนผนังหินจำนวนมาก และยังมีอัครสาวก คือ พระโมคคัลลาน และพระสารีบุตรนั่งเฝ้าอุปัฏฐาก

พระพุทธรูปที่มีอยู่เดิมในระยะที่ ๑ องค์ที่ ๑ องค์ที่ ๒ องค์ที่ ๓ องค์ที่ ๔				ระยะที่ ๒ องค์ที่ ๕
พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ในระยะที่ ๓ องค์ที่ ๖ องค์ที่ ๗ องค์ที่ ๘ องค์ที่ ๙				

ภาพที่ 11: แผนผัง และภาพแสดงพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในหอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด ปัจจุบันปรากฏพระพุทธรูป 9 องค์ องค์ที่ 1-5 เป็นองค์ที่มีอยู่เดิม และองค์ที่ 6-9 เป็นองค์ที่มาสสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง

312 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 12: รูปปั้นพระอัครสาวก
เบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ (องค์
ใน) คือ พระโมคคัลลาน และพระ
อัครสาวกเบื้องขวา (องค์นอก) คือ
พระสารีบุตร

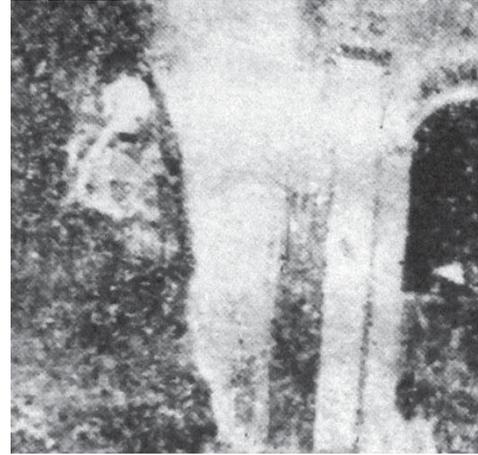

ภาพที่ 13: พระอัครสาวกเบื้องขวา คือ พระสารีบุตร ศิลปะพม่า
ปรับปรุงจาก: Forest Mc Gill. "Burma". in *Emerald Cities: Arts of Siam
and Burma, 1775-1950*. San Francisco: Asian Art Museum of San
Francisco. 2009. p. 77.

ภาพที่ 14: (ภาพซ้าย) พระพุทธรูปปางปรินิพพานแวดล้อมด้วยพระสาวก พระพุทธองค์ ในวิหารพระพุทธเจ้า
ปรินิพพาน วัดราชสิทธารามหลวงเชียงยืน เมืองเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์รูปปั้นซ้ายมือ คือ หมอชีกกำลัง
ปรุ้งพระโอสถ (ภาพขวา) รูปปั้นพระอัครสาวกสาวกที่ปลายพระบาทพระพุทธรูปปางปรินิพพาน จะเห็นว่า
มีคล้ายกับพระอัครสาวกในหอพระเจ้าริมหน้าตักผาลาด

ภาพที่ 15: (ภาพซ้าย) รูปปั้นหล่อที่ปัจจุบันตกอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันออกของตัวอาคาร (ภาพขวา) รูปปั้นหล่ออยู่ในอิริยาบถที่กำลังคลานลงมาจากบนก้อนหินที่ด้านข้างอาคารด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 16: (ภาพซ้าย) รูปปั้นเทวดาบนผนังหินธรรมชาติ (ภาพขวา) ภาพลายเส้นของเทวดา จะเห็นว่าแสดงท่าทางการเหาะด้วยการยกขาขึ้นข้างหนึ่ง ในขณะที่มีปีกแบบเทวดาตะวันตก

ภาพที่ 17: รูปปั้นเทวดาในกรอบวงโค้งประดับซุ้มหน้าต่าง พระอุโบสถวัดเชียงยืน จะเห็นว่าแสดงท่าทางการเหาะด้วยการยกขาขึ้นข้างหนึ่ง ในขณะที่มีปีกแบบเทวดาตะวันตก เช่นเดียวกัน

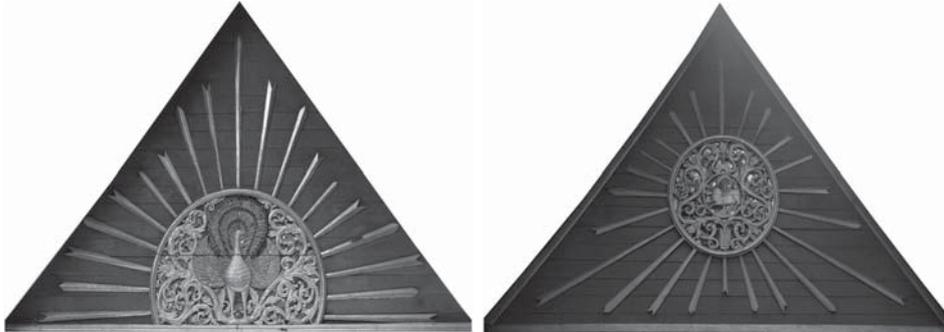

ภาพที่ 18: รูปปั้นเทวดาแบบตะวันตก เป็นลักษณะของเทวดาเด็กมีปีก หรือที่ที่เรียกชื่อว่า "คิวปิด" ประดับเพดานวิหารแบบพม่าที่วัดศรีชุม อ.เมืองฯ จ.ลำปาง สะท้อนให้เห็นความแพร่หลายของศิลปะพม่าในสมัยอาณาจักรมอญในภาคเหนือของไทย

314 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 19: (ภาพถ่าย) หน้าบันด้านหน้า คือ ด้านทิศตะวันออก ของวิหารวัดผาลาดตกแต่งด้วยรูปนกยูงในกรอบรูปครึ่งวงกลม และมีรัศมี หมายถึงพระอาทิตย์กำลังขึ้นทางทิศตะวันออก (ภาพขวา) หน้าบันด้านหลัง คือ ด้านทิศตะวันตกของวิหารวัดผาลาด ตกแต่งด้วยรูปกระดังงาอยู่ในกรอบรูปวงกลม และมีรัศมีรายรอบ หมายถึง พระจันทร์เต็มดวงทรงกลดที่เปล่งรัศมีออกมาโดยรอบ

ภาพที่ 20: ปูนปั้นประดับผนังอาคารหอพระเจ้าซึ่งตรงตามคติที่กล่าวมาข้างต้นทั้งสองแนวทาง คือ ประดับอยู่บนผนังด้านตะวันตก และฝั่งซ้ายมือของอาคาร จึงทำให้นิพพานได้ว่าทางฝั่งขวามือ ควรจะมีรูปปั้นนกยูงด้วยเช่นกัน

ประวัติศาสตร์ของวิหารหอพระเจ้าน้ำตกผาลาดจากร่องรอยซากสถาปัตยกรรมและพุทธศิลปกรรม

หอพระเจ้าน้ำตกผาลาดจะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ หากแต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรม และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในอาคารนั้นแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลพุทธศิลปกรรมพม่าในสมัยอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งเข้ามาแพร่หลายในเชียงใหม่ผ่านการที่คนพม่าในบังคับของอังกฤษได้เข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ และการค้าไม้สักในดินแดนล้านนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2399¹⁹ เป็นต้นมา และนิยมก่อสร้างอาคารทางศาสนาถวายไว้เป็นพุทธบูชา จึงมีการสร้างศาสนสถานที่มีพุทธศิลปกรรมแบบพม่าเป็นจำนวนมากทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำปาง เพราะฉะนั้น สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกจึงมีอายุไม่เกินไปกว่ายุคค้าไม้สักอันรุ่งโรจน์ และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธศิลปกรรมแบบศิลปะราชวงศ์คองบอง (ระหว่าง พ.ศ. 2295-2428)²⁰ ซึ่งยังได้รับความนิยมสืบเนื่องต่อมาแม้ว่าราชวงศ์คองบองได้สิ้นวงศ์ไปแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2428²¹ ก็ตาม

สำหรับแนวความคิดดั้งเดิมในการก่อสร้างอาคารนั้น ค้นพบจากการศึกษาหลักฐานของซากสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบทางพุทธศิลปกรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 โดยแนวความคิดแรกเริ่มของการก่อสร้างหอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด นั้นมุ่งหมายให้เป็นวิหารแห่งปญฺจพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 องค์แห่งภทฺทกัปป โดยพระปญฺญาแทนองค์อดีตพุทธเจ้า และอนาคตพุทธเจ้านั้นเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย ในขณะที่พระพุทธรูปของพระสมโคคมปัจจุบันพุทธเจ้านั้นเป็นพระพุทธรูปปางเข้านิพพาน ซึ่งในปัจจุบันไม่หลงเหลือร่องรอยใดๆ เว้นเพียงแต่แท่นแก้วที่มีฝั่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า และที่ปลายแท่นทางขวามือมีการก่อแท่นแก้วต่อเชื่อมออกมาเพื่อประดิษฐานรูปพระอัครสาวกนั่งอยู่สององค์²² จึงทำให้ทราบว่าพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน โดยหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก และหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือซึ่งเป็นด้านหน้าของอาคาร อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปดังกล่าวคงมิได้เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นเช่นพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ในหอพระ แต่คงสลักจากไม้ หรือหินอ่อน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการสร้างสรรค์พระพุทธรูปแบบศิลปะพม่าราชวงศ์คองบอง ซึ่งต่อมาพระพุทธรูปดังกล่าวคงสูญหายไป ดูภาพแผนผังอาคารระยะแรกจากภาพประกอบ (ภาพที่ 21) จากฝั่งของอาคารที่แสดงไว้ดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่าลำดับการเรียงลำดับของพระพุทธรูปแทนพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ โดยพระพุทธรูปกลุ่มทางขวามือ (เมื่อหันหน้าเข้าหาอาคาร) คือ กลุ่มของอดีตพระพุทธรูปเจ้า (พระพุทธรูปองค์ที่ 1, 2 และ 3 ในภาพที่ 22) ส่วนพระพุทธรูปที่อยู่ทางซ้ายมือของอาคารจึงควรเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า คือ พระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า (พระพุทธรูปองค์ที่ 4 ในภาพที่ 22)

ทำให้ความหมายของอาคารในระยะแรกสร้างสะท้อนถึงแนวความคิดทางการออกแบบที่ก้าวข้ามไปจากความหมายของสถาปัตยกรรมแบบพื้นฐาน อันมีลักษณะเป็น “ที่ว่าง (Space)” ในปริมาตร 3 มิติ คือ “กว้าง X ลึก X สูง” มาสู่สถาปัตยกรรมที่บรรจุ “มิติที่ 4” คือ “มิติด้านเวลา” ซึ่งเป็น “ความหมายที่เป็นนามธรรม (Intangible Meaning)” ด้วยการบรรจุ “ห้วงเวลาสมมติ” ทางพุทธศาสนาของภทฺทกัปปอันรุ่งเรืองที่มีอายุ 5,000 ปี ทั้งที่เป็นเวลาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตที่กำลังเดินทางมาถึงตามอรรถกถาธรรม และจักรวาลทัศน์ในพุทธศาสนา

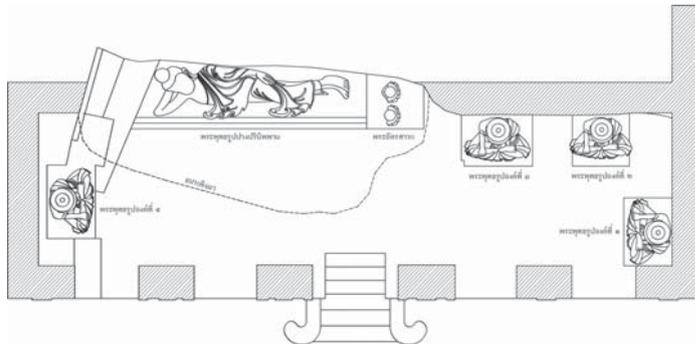
ระยะที่ 2 หอพระแห่งนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อเติมมาโดยตลอด จึงทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยขึ้นอีกองค์หนึ่งทว่ามีขนาดย่อมกว่าพระพุทธรูปองค์อื่นๆ (พระพุทธรูปองค์ที่ 5 ในภาพที่ 24) ดังปรากฏร่องรอยการก่อแท่นแก้วเพิ่มเติมจากเดิม ซึ่งการประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหม่ 1 องค์นี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแง่ความหมายของอาคารเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ พระพุทธรูปองค์ใหม่ย่อมแสดงความหมายของพระพุทธรูปพระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้าแทน และพระพุทธรูปองค์ที่ 4 นั้น ก็ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมณโคคมปัจจุบันพุทธเจ้า ทำให้ช่วงเวลานี้ หอพระเจ้าริมน้ำตกจึงทำหน้าที่ประดิษฐานพระพุทธรูป 5 พระองค์ และพระพุทธรูปเจ้าเข้านิพพาน หรือพระเจ้าไสยาสน์

ระยะที่ 3 ภายหลังจากที่วัดผาลาดได้ถูกทิ้งร้างไป ซึ่งอาจสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่มีการตัดถนนขึ้นสู่วัดพระธาตุตอดยสุเทพ ทำให้วัดผาลาดมิได้ทำหน้าที่รับใช้พุทธศาสนิกชนอย่างเข้มข้นเช่นในอดีต ซึ่งก็เป็นเหตุให้การทำนุบำรุงดูแลรักษาน้อยลงไปด้วย จนเป็นเหตุให้อาคารซึ่งสร้างด้วยอิฐซึ่งเป็นวัสดุที่ไม่ทนต่อความชื้นทรุดพังทลายลงมา รวมทั้งสะพานข้ามน้ำตกก็ได้ถูกน้ำป่าพัดจนสะพานพังลงด้วย

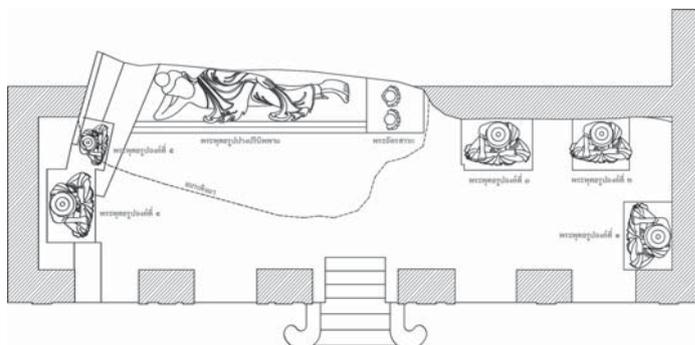

จากการศึกษาทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าการพังทลายลงมาของโครงสร้างหลังคาอาคารนั้นได้ทำความเสียหายแก่พระพุทธรูปบางองค์จนเศียรหัก และในช่วงเวลาดังกล่าวพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพานที่คาดว่าสร้างด้วยไม้ หรือหินอ่อนนั้นคงได้สูญหายไป ในการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงนี้จึงมีการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่เศียรหักด้วยการปั้นเศียรต่อเข้าไปใหม่ และมีการปั้นพระพุทธรูปเพิ่มเติมอีก 4 องค์ โดยพยายามเลียนแบบพุทธศิลป์กรรมของพระพุทธรูปที่มีอยู่เดิม

ระยะที่ 4 ราวปี พ.ศ. 2542 ได้มีความพยายามฟื้นฟูวัดผาลาดให้กลับมาเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาเพื่อจะได้มีการทำนุบำรุงเสนาสนะต่างๆ ที่มีอยู่เดิม และมีการสร้างเสนาสนะอื่นๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อรองรับการจำพรรษาของพระสงฆ์ โดยมีพระมหาสง่า ธีรส่วโร เป็นเจ้าอาวาส สภาพของหอพระเจ้าริมน้ำตกอยู่ในสภาพพังทลายเต็มไปด้วยกองอิฐจากปูนจากภัยธรรมชาติ และกาลเวลาที่กัดกร่อน ด้วยสร้างอยู่ในภูมิประเทศที่มีความชันสูงจึงทำให้อิฐเปื่อยยุ่ยกลายเป็นดิน มีน้ำจากน้ำตกกัดเซาะฐานราก และต้นไม้ใหญ่ล้มทับ ท่านเจ้าอาวาสจึงปรับสภาพพื้นที่โดยรอบให้เรียบร้อย และทำแนวคันป้องกันกีดเซาะของน้ำตกที่มีต่อฐานรากของอาคาร รวมทั้งสร้างหลังคาชั่วคราวเพื่อป้องกันแดดฝนแก่องค์พระปฏิมาตามความเชื่อในพุทธศาสนาที่มีต้องการเห็นพระพุทธรูปต้องกราแดดตากฝน และมีการก่ออิฐเสริมส่วนพื้นของอาคารที่ทรุดพังให้ได้ระดับเพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถสักการบูชาได้โดยสะดวก

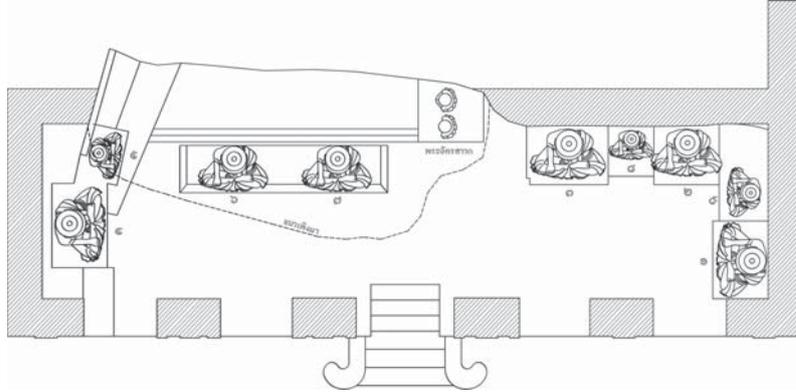

ภาพที่ 21: แผนผังหอพระเจ้าริมน้ำตก ระยะที่ 1 ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย 4 องค์ และพระปางไสยาสน์ และปางปรินิพพาน 1 องค์ รวมเป็น 5 องค์

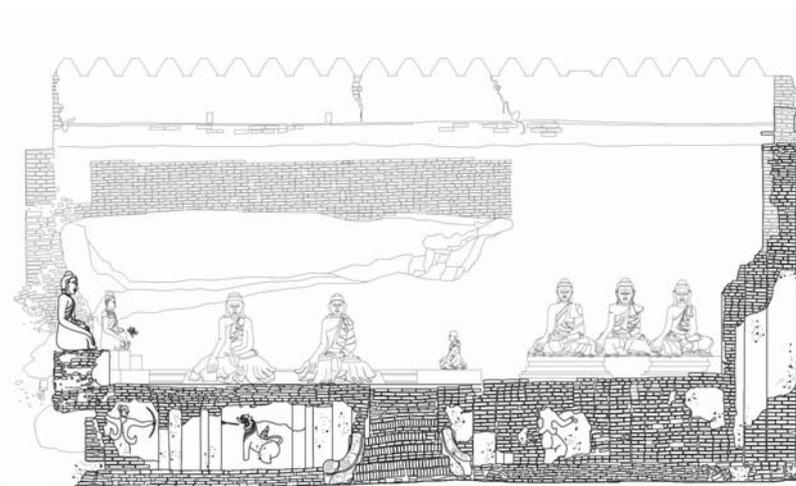

ภาพที่ 22: แผนผังหอพระเจ้าริมน้ำตก ระยะที่ 2 ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเพิ่มขึ้น 1 องค์ รวมเป็น 6 องค์

ภาพที่ 23: แผนผังหอพระเจ้าน้ำตก ระยะที่ 3 พระปางปรีณิพพานได้สูญหายไป และมีการพังทลายของอาคาร จึงมีการซ่อมแซมพระพุทธรูปที่ชำรุด และสร้างพระพุทธรูปเพิ่มอีก 4 องค์ รวมเป็น 9 องค์

ภาพที่ 24: สภาพปัจจุบันของหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด

เชิงอรรถ

¹ นมัสการ พระอาจารย์มหาสง่า ธีรสรังโระ เจ้าอาวาส วัดศาลาดสกกาคามีวนาราม และผู้อำนวยการสำนัก วิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตวัดสวน ดอก จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับข้อมูล และความเมตตา ในการอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่คณะผู้ศึกษาวิจัย

ผู้ช่วยสำรวจจริงวัด: อาจารย์อัครพงษ์ อนุพันธ์พงศ์ สถาปนิกเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง, อนุรักษ ชำนาญช่าง, ธีรยุทธ สุวลักษณ์ หลักสูตรปริญญาหมาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ม.ศิลปากร, เจษฎา สุภาศรี, นิตกร สิงห์ล่อ, อัศนัย เล่งอี หลักสูตรปริญญาหมาบัณฑิตสาขาสถาปัตยกรรม ไทย ม.ศิลปากร, มติมนต์ ศรีสุข หลักสูตรปริญญาหมาบัณฑิตสาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ม.ศิลปากร, สุวภัทร ชูดวง คณะสถาปัตยกรรม และการออกแบบ ม.พระจอมเกล้าธนบุรี, สมชาย เชื้อชัชชู คณะ ครุศาสตร์อุตสาหกรรม ปรีชวิชัย ศิรินันติกุล, อธิชนัน พุฒกลาง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง, รุณันดร ดวง จันทร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศรีปทุม

² สง่า ธีรสรังโระ, พระมหา. บุญกรูณสามัคคีวัดศาลาด สกกาคามี ประจำปี 2554. เชียงใหม่: วัดศาลาดสกกาคามี. 2554. หน้า 5.

³ เนื่องจากหลังจากปี พ.ศ. 2473 ครอบเจ้าศรีวิชัยได้ ร่วมกับคณะศรัทธาร่วมกันตัดถนนห้วยแก้วขึ้นโดยสุเทพ

⁴ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมมหาราชวัง. จดหมายเหตุ เสด็จพระราชดำเนินเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธ ศักราช 2469. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ ธนากร. 2474.

⁵ วิหารหลังคาจั่วที่เห็นภาพเก่า เมื่อพิจารณารูปลักษณะ ทางสถาปัตยกรรม ทำให้สันนิษฐานว่าเป็นวิหารที่สร้าง โดยการอุปถัมภ์ของครอบครัววิชัย เนื่องจากมีรูปทรง คล้ายกับศาลาโถงที่สร้างแพร่หลายในเมืองลำพูน ซึ่งยัง ปรากฏอาคารรูปทรงดังกล่าวในภาพถ่ายเก่าของวัดพระ ธาตุหรือภูชัย รวมทั้งศาลาบาตรวัดพระยืน อ.เมืองฯ จ. ลำพูน ซึ่งศาลาบาตรดังกล่าว ยังคงสภาพดั้งเดิม อยู่ในปัจจุบัน

⁶ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารในปัจจุบันที่เป็น อาคารที่เป็น “หลังคาทรงโรง” ซึ่งหมายถึง หลังคา จั่ว และต่ำลงมาด้านหลังคาปีกนกล้อมทั้งสี่ด้าน ซึ่งเป็น เอกลักษณะที่สำคัญของสถาปัตยกรรมแบบไทลื้อ หาก พิจารณาแผนผังของอาคารจะเห็นว่าพระประธาน จะถูกประดิษฐานไว้ด้านหลังคาจั่ว ทำให้มีทางเดินโดย รอบพระประธาน

⁷ บ่อน้ำที่มีหลังคาคลุมเป็นรูปแบบการก่อสร้างบ่อน้ำที่ แพร่หลายในวัฒนธรรมไท-ไตกลุ่มต่างๆ และนิยมตกแต่ง บ่อน้ำด้วยรูปสัตว์ต่างๆ เช่น สัตว์ประจำป็นกษัตริย์ซึ่ง เป็นปีเกิดของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง แต่สำหรับอาคาร คลุมบ่อน้ำนี้สร้างรูปนกยูงประดับอยู่เหนือหลังคาของ อาคารคลุม ซึ่งแสดงความสัมพันธ์กับการตกแต่งอาคาร หอพระเจ้าริมน้ำดกด้วย

⁸ สง่า ธีรสรังโระ, พระมหา. อ่างแล้ว. หน้า 3.

⁹ เพิ่งอ้าง. หน้า 8.

¹⁰ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 แห่งราชวงศ์ทิพย์ช้าง ทรงครองเมืองเชียงใหม่ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. พ.ศ. 2416-2440 และเป็น พระเจ้าเมืองประเทศราชของครั้งสุดท้ายของล้านนา เนื่องจากในเวลาต่อมาตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้ถูกยกเลิกลงไป

¹¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453

¹² ภาษาล้านนาเรียกว่า “หม้อดอก” เป็นสัญลักษณ์ ที่นิยมใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรมอย่างแพร่หลาย มีความหมายถึง หม้อน้ำ หรือแจกันแห่งความอุดม สมบูรณ์ ส่วนเครือเถาหรือวัลย์ชาติที่ผุดขึ้นมาหมายถึง ความเจริญงอกงาม และสติปัญญาที่เฉียบคม

¹³ มนุษย์ครึ่งสิงห์ ในศิลปะพม่า และไทใหญ่นิยมปั้น ประดับสถาปัตยกรรมมีความหมายในฐานะของผู้อภิบาล หรือผู้ดูแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยอาจจะมีรากฐานความเชื่อ มาจากวัฒนธรรมฮินดูในลัทธิไวษณพนิกายที่นับถือพระ นารายณ์เป็นใหญ่ ตอน “นรสิงหาวตาร” ซึ่งมาจาก คำว่า “นร (Nara)” หมายถึง คน “สิงหะ (Simha)”

หมายถึง ราชสีห์ และ “อวตาร (Avatar)” หมายถึง การเคลื่อนลงมา ซึ่งหมายถึงอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์ในรูปของมนุษย์ครึ่งสิงห์เพื่อปราบหิรันยกคิปนอกจากนี้ ยังมีตำนานฝ่ายพม่าที่กล่าวถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชยังดินแดนพม่าโดยพระธรรมทูตทั้งสอง คือ พระโสมณะเถระ และพระอุตตระเถระ ครั้งนั้นมีนางยักษ์มาอาละวาดสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้คน ความทราบถึงพระเถระทั้งสองจึงเนรมิตกายเป็นนรสิงห์สร้างความตกใจแก่นางยักษ์จนหนีไป ซึ่งสอดคล้องกับจารึกพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ความว่า “พระโสมณะ และพระอุตตระผู้มีฤทธิมากไปสู่สุวรรณภูมิ ปราบปรามพวกปีศาจแล้ว ได้แสดงพรหมชาลสูตร”

¹⁴ ในภาษาไทยใหญ่เรียกว่า “สีหะทิมโห” ซึ่งมีตำนานเล่าว่า เกิดจากการที่อุบาสกนั่งรับประทานอาหารร่วมโต๊ะเดียวกับพระสงฆ์จึงไปเกิดเป็นสิงห์ที่มีลำตัวสองตัวแต่มีหัวเดียว.

¹⁵ ตัวอย่างที่ชัดเจนของธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปปางปรีนิพพาน และพระสาวกยังปรากฏให้เห็นที่วัดหลวงราชสันฐาน เชียงยืน เมืองเชียงตุง

¹⁶ ดังกล่าวถึงในโคลงนิราศหริภุญชัยที่แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2060 ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางปรีนิพพาน พร้อมรูปปั้นพระสาวก และบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ในเหตุการณ์ยามที่พระพุทธรองค์ทรงเสด็จดับขันธปรีนิพพาน ในวัดพระยืน เมืองหริภุญไชย ความว่า

155	ชินพิมพิโมขมัง	เมื่อนิพพาน
	มีหมู่เป็นบริวาร	แวดล้อม
	ปูนชะสัดเด็ดแดดดาล	ด้วยรูป พระนันท
	ชลเนตรอนงน้ำหน้า	พร้อมฝั่งบดยา
156	บางองค์มุขหมาดหม่อม	เหมือนเรียม ราชเอ
	สังเวชในใจเจียม	จิมให้
	บ่เห็นที่รักเทียม	ใจเล่า แลแม่
	แถมอ่วงอกข้าใหม่	หมदन้องนिरาราม

ดูเพิ่มเติม เกรียงไกร เกิดศิริ. “โคลงนิราศหริภุญชัย: ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ และเมืองลำพูน”. ใน *วรรณคดีอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: ุษาคเนย์. 2554. หน้า 140-193.

¹⁷ แปลจาก Forest Mc Gill. “Burma”. *Emerald Cities: Arts of Siam and Burma, 1775-1950*. San Francisco: Asian Art Museum of San Francisco. 2009. p. 77.

¹⁸ สืบเนื่องจากครุบาเจ้าศรีวิชัยนั้นเกิดปีขาล สัตว์ประจำนักษัตรของท่านจึงเป็นเสือ ยามเมื่อท่านไปสถาปนา บูรณะ ปฏิสังขรณ์ อาคารทางศาสนาที่ได้จะมีการตกแต่งอาคารด้วยรูปเสือซึ่งเป็นสัตว์ประจำนักษัตรของท่าน เช่น หน้าบันวิหารหลวงวัดพระสิงห์ หน้าบันวิหารหลวงวัดสวนดอก หน้าบันวิหารหลวงวัดเชียงมั่น เป็นต้น

¹⁹ ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2399 เป็นต้นมา นั้นตรงกับสมัยของกาวีโรสสุริยวงศ์ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2399-2413) เป็นช่วงเวลาที่มีมีการติดต่อดำขายกับอังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษอย่างเข้มข้น

²⁰ ราชวงศ์คองบอง (Konbaung Dynasty) เรียกอีกนามหนึ่งว่า ราชวงศ์อลองพญา (Alaungpaya Dynasty) ยาวนาน 133 ปี รวมมีกษัตริย์ทั้งสิ้น 11 พระองค์

²¹ ราชวงศ์คองบอง (Konbaung Dynasty) เป็นราชวงศ์สุดท้ายของพม่า โดยอังกฤษสามารถครอบครองพม่าได้ทั้งหมดใน ปี พ.ศ. 2428 โดยมีพระเจ้าสิปโปเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย

²² การก่อแท่นแก้วต่อเชื่อมออกมาเพื่อประดิษฐานรูปพระสาวกนี้ไม่จำเป็นต้องสร้างที่หลังแท่นแก้วประดิษฐานพระพุทธรูปพระพุทธรเจ้าปางปรีนิพพาน เนื่องจากตามคติเรื่องฐานานุศักดิ์อันสูงส่งของพระพุทธรองค์นั้น ทำให้ช่างผู้สร้างสรรค์ได้พยายามจำแนกฐานานุศักดิ์ที่แตกต่างกันของพระพุทธรองค์ และพระสาวกด้วยการสร้างแท่นแก้วคนละแท่น รวมทั้งการประดับตกแต่งที่แตกต่างกันออกไป

Architecture of Hor Phra Chao at the Waterfall of Pha Lat, Wat Pha Lat Temple, the Foot of Doi Suthep, Chiang Mai Province

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D

Department of Architecture

Faculty of Architecture, Silpakorn University

Isarachai Buranaut

Independent Researcher

Abstract

Hor Phra Chao (Buddha images shrine) at the waterfall of Wat Pha Lat Temple, situated on the foothill of Doi Suthep mountain ranges, was an important part in terms of cultural landscapes on pilgrimange route to Phra That Doi Suthep. This structure is outstanding due to its location and has become an important part of cultural landscapes.

The cliff has its own both oral and written history. It has been believed to be the residence of hermits and monks of Lanna. Later, Burmese influence plays role to the structure of the building during the period of Colonialism. It is a masonry building with five arches. Burmese pieces of arts were decorated. In addition, it was found in the studies that the building was used for the Reclining Buddha image or Entering Parinirvana Buddha image, and four Subduing Mara Buddha images. However, the Reclining Buddha image or Entering Parinirvana Buddha image disappeared. Although the building became deteriorated, it was conserved and reconstructed, while some Buddha images were also created and stored. As a result, archeological evidences and architectural ruins have become complicated.

